

Doç. Dr. Yaylagül Ceran KARATAŞ

Dijital Etik ve Dijital Çağda "İnsan Doğası"

Röportaj: Doç. Dr. Mehmet Emin Babacan

RÖPORTAJ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Yaylagül Ceran Karataş ile Dijital Hayat ve Etik sayımıza özel dijitalleşme ile birlikte teknoloji ve insan ilişkilerinin evrilmesi, insanı varoluşsal olarak tartışmaya açan ve tarihsel rolünü (iradi bir varlık) zayıflatan dijital teknolojilerin/yapay zekâ teknolojilerinin kurmakta olduğu dünya üzerine bir söyleşi gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: Aydınlanma sonrası tekniğe/mekaniğe, modern dönemde sanayi/teknolojiye ve günümüzde yapay zekâ/dijital teknolojilere yüklenen anlamın insan ve toplum için seyri hakkında neler söylenebilir ve nasıl değerlendirirsiniz?

Yaylagül Ceran Karataş: Tarihe baktığımızda bilim ve teknolojinin farklı yoğunluklarla da olsa her zaman ekonomi-politikle ve toplumla dinamik bir ilişki içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede sorunuzu özellikle çağdaş dönem üzerinden tartışmaya açmak isterim. Yeni nesil teknolojiler önceki sürümleriyle karşılaştırıldığında hem laboratuvar ve sanayi-üretim süreçlerini hem de bireysel ve toplumsal anlamda alışkanlıkları, yaşama biçimlerini değiştirmektedir. Dijitalleşen teknoloji, bireylerin hücrelerine kadar nüfuz eden ve çok yönlü etkisiyle "tedirginlikle" karışık bir heyecana ve korkuya neden olmaktadır. Aydınlanma Dönemi her ne kadar doğa bilimlerinin güçlendiği ve yasalastığı bir yüzyıl ise de mütereddit ve mesafeli bir tutum geliştirmiştir. Fakat bilim ve teknoloji sonra vazgeçilmezlikler oluşturarak çağımızda iletişim, bilişim ve robotik (nano, biyo, info, robo teknolojilerle) uygulamalarla devrimsel bir sıçrama yapmıştır. Örneğin, telgraf dağlık ve sınırlı bölgelere götürüldüğünde kolaylığının yanı sıra ilişkileri bozacağı düşüncesiyle tedirginlikle ve itirazlarla karşılanmıştır. Ama şimdi ise giyilebilir ya da implant olabilir teknolojiler üretiyoruz. Tıpkı telgrafa karşı geliştirilen ilk tavırda olduğu gibi, söz konusu günümüzde yeni teknolojilere de ilk tepkimiz daha çok karşıtlıklar üzerinden gelişmektedir. Yakın zamanda bu ve bunlar gibi pek çok yeni nesil teknolojiler üretilecek ve itirazlar yükselecektir. Fakat sanırım onlara da alışacağız ve hatta yaşamımızın olmazsa olmazlarına hızlıca dönüştüreceğiz.

Beni bu noktada tedirgin eden; teknolojiden çok, insan merkezci kutsallığına sığınan bencil, kör ve yabancı olan "insanca" tutumdur. Yani insan teknoloji aracılığıyla pekiştirdiği yeryüzü iktidarını elinde tutmak için canhıraş şiddete yönelerek daha fazla yok etmekte ve bu yıkımın sorumluluğunu da bireyden kurumlara kadar ulaşan bir zincire yükleyerek parçalamaktadır. Tedirginliğim tam da burada başlamaktadır. Geçmişe kosmosun kuruluşuna kadar geri gitmeyeceğim elbette fakat geçmişte biraz seyrüsefere çıktığımızda insanın kendinden başka olan her şeye karşı buyurgan tavrını, araçsallaştırma arzusunu ve doymak bilmez iştahını incelediğimizde kendine hak ve adaletle yönelmemesinden kaynaklanan sömürü-

sünün izlerini günümüze kadar sürebilmekteyiz. Evrene dair, yapabilirliklerimize dair pek çok veriye, malumata sahibiz ve fakat kendimize canlı oluşumuza, ölümlü oluşumuza pek bir yabancılaşmışız ve dahi bunların üzerini açmamak niyetiyle örtmüşüz. O nedenle bilim ve teknolojiyi hem üretiyoruz hem de insanlık tahtını elimizden alacak düşüncesiyle korkuyoruz. Oysa kendimizle yüzleşmemekten en-dişe duymalıyız.

TRT Akademi Dergisi: O vakit tam da burada dijitalleşme ile birlikte teknoloji ve insan ilişkileri nereye evirildi? İnsan mı teknoloji için, teknoloji mi insan için? Bu anlamda insan-teknoloji ilişkisini özne-nesne bağlamında nasıl yorumlarsınız?

Yaylagül Ceran Karataş: Hemen şunu söyleyeyim; çağımız açısından baktığımızda artık sabit, kendiyile (ego) mühürlenmiş bir özne ve onun karşısında öylece duran bilinçsiz, bağımsız, mekanik bir nesne dünyasından bahsedemeyiz. Başka bir ifadeyle, Newton evreninde yaşamıyoruz artık, evet hâlâ bunu aşamadık ama özne ve nesnenin sınırları birbirinin içindeydi ve bir desen gibi birbirlerini tamamlıyorlardı. Aydınlanmacı hümanizm marifet bilip bu iç içeliği ayrıştırdı, karşıt kıldı, sadece gözün gördüğü mekanizme sığdırdı, politikleşmesi için gerekli tedbirleri aldı ve özneyle nesneyi kopardı. Fakat yeni bilim/yeni bilme biçimleri bu tutumun yanlışlığını 200 yıl sonra gösterdi ama alışkanlıklar çabuk değişmiyor. Tabi bu arada özne-nesne bağlamını modern aklın öznesine işaret ederek söylediğinizi varsayarak bunları söyledim. Kastınız yeni bir canlılığı, evrenle iç içeliği üzerinden bir süreç olarak kendini konumlandıran özne(sne) ise bunu daha farklı konuşmak gerekir. Bu noktada iki hususu ve dijitalleşmeyi de sürece katarak şöyle ifade edebiliriz:

İnternet devrimiyle teknolojinin yapısı, ölçeği gittikçe değişti ve dahi inceldi, akışkan bir hâl aldı. Kendi kendine veri oluşturan, sonra onu işleyerek tekrar bir başka veri oluşturan sonra bir başkası derken artık makinenin insana bile ihtiyacının kalmadığı noktalara gelindi. Birçok sektörde bunu görmek mümkündür. O nedenle mesele makine ve insan karşılaşmasında etik-politik tutumumuzla ilgilidir çoğunlukla, yani aslında nerede insanın bittiği ve makinenin başladığı ya da makinenin ne kadar insanın bir uzantısı – uzamı olarak var olduğuna ilişkin korkularımız, yukarıda bahsettiğimiz özne-nesne ilişkisi bağlamında önem arz etmektedir.

Burada özellikle belirtilmesi gereken husus, dijitallikte etik sorununa ilişkindir. Yapay zekâ programlarının olgu ve olayları 0-1 skalasında anlamlı kodlar oluşturacak şekilde açıklamasıyla ilişkilidir. Çünkü etik, salt bir olgunun açıklanması ya da doğru-yanlış kodlamasında tanımlanacak bir şey değildir. Etik bir yönden de dünyaya, yaşama tavır alışır. Başka bir ifadeyle, insan etik bir tutumla dünyayı sadece açıklamaz, aynı zamanda onu yorumlar. Bu kapsamda 2015'ten itibaren

deep learning yatırımlarıyla yapay zekânın etik tavrın öznel yönünü öğrenecek ve yorumlayacak kodlarla "yazılması" için çalışılmaktadır. İşte bu bağlamda teknoloji, insan içindir diyebiliriz.

İnsanın teknoloji için olduğunu söyleyemeyiz mantıken çünkü onu üreten insan. Ama işte insanla-özneyle kastınız "Vitruvius Man" de mücessem hâle gelen insan-sa buradaki ilk ayırımımız bu insan (vitruvius man) ve onun dışındaki her "şey"dir. Bu ayırma göre de onun dışındaki her şey (bitkiler, hayvanlar ve öteki insanlar) ve teknoloji ilişkisinde, öteki/farklı her zaman teknoloji için bir hammadde, araç, kobaydır. Başka bir dille söylersek, teknoloji üreten için süreç farklı, teknoloji tüketen için farklı işlemektedir. Bir de bu her iki hâlin dışında olan ve dünyanın neredeyse 3/4'ünü oluşturanlar için bu denklem hepsinden farklıdır. Onların büyük bir kısmı teknoloji üreten olmadığı gibi çöp olan teknolojiyi dahi sınırlı kullananlardan oluşmaktadır. Şimdi bu çok parçalı ilişki üzerinden teknolojiyle bağımızı sorgulamamız gerekir. Kısa kısa ve didaktik önermelerle ifade etmek gerekirse: Teknoloji üretenler açısından, ki 8 milyar insandan sadece 500 bini diyebiliriz, artık makineleşme konusunda doyum noktasına ulaşıldı ve hem doğa hem de "insan" oluş açısından sınır durumlara gelindi ve dahi aşıldı diyebiliriz. Örnek olarak antropocene çağ çığlıkları ve syborg, yapay zekâ, dijital beden-bilinç diyebiliriz. Teknoloji tüketenler açısından mesele hâlâ ikirciklidir. Zira büyük oranda teknoloji sömürgeleştirmenin en güçlü yolu olarak onlara kendini araç ve eğlence düzeyinde sunmaktadır. Bu iki grubun dışında kalan ve temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlananlar içinse asıl mesele kurban olmadan yaşama tutunabilmektir. Dolayısıyla insan ve teknoloji arasında çok yönlü ve çok aktörlü ilişkiler kurulabilir.

TRT Akademi Dergisi: Posthümanizm, transhümanizm tartışmaları ile insanı varoluşsal olarak tartışmaya açan ve tarihsel rolünü (iradi bir varlık) zayıflatan dijital teknolojilerin/ yapay zekâ teknolojilerin kurmakta olduğu dünya nasıl bir dünya olacak sizce?

Yaylagül Ceran Karataş: Öncelikle şunun altını çizerek bu soruyu açmak isterim: Posthümanizm ve transhümanizm birbirinden farklılık arz eden iki kavramdır. Farklı insan, dünya, doğa, din, politika, cinsiyet anlayışlarına sahip yapılarıdır. Transhümanizm, hümanizmin ideallerini yetkinleştirmeye çalışan ve bunu teknoloji aracılığıyla en üst seviyeye taşımayı uman bir yaklaşıma sahiptir. Onlar da kendi içlerinde farklı bakış açılarına sahip gruplara ayrılmaktadır. Fakat ortak iddiaları; insanı ölümden, biyolojinin sınırlılığından, hastalıklardan ve canlı bedenden kaynaklanan her türlü sınırı aşmaktır. Posthümanizm ise ne hümanizmin dayattıklarına ne de antihümanizmin teklif ettiklerine dayanır. O her türlü indirgemeci perspektifi aşmaya yönelik ve insanın insan olma özcü süreçlerini sorgulayan bir

tür türcü eleştiridir. İnsan merkeziliği, kapitalizmi, sömürgeciliği, nesneciliği vb. eleştirerek birbiriyle ilişkili, birbirini tamamlayan bir canlılık ve madde anlayışıyla hareket eden bir yaklaşımdır. O da yekpare değildir. O nedenle hem her ikisini beraberce anarken farklılıklarına mutlaka işaret etmek gerekir hem de posthümanizmin transhümanizme göre daha tutarlı, geçerli bir tutum, eleştirel bir tavır içinde olduğuna dikkat etmek iyi olur.

Bu tartışmalar sanki uzakta, gelecekteymiş gibi görünse de dijitalleşen dünyanın uzun zamandır içinde yaşıyoruz. Akıllı telefonlar, zaman ve mekân ayarlı uygulamalar, kişisel asistan uygulamaları, beden sağlığı kapsamında çeşitli implantlar, vb. bizleri “olmadığında ya da unuttuğumuzda” eksik kalmış hissi uyandıracak kadar ağ içine almıştır. Şimdilerde akıllı evler, akıllı şehirler, sürücüsüz araçlar, yeni nesil uydular, uzay araştırmaları, dünya dışındaki yaşam alanı arayışları ve posthuman algısı dijital dünyayla insan arasında evrimsel bir sıçrama oluşturacakmış gibi görünmektedir. Burada sorunuzun diğer bağlamını dikkate alarak devam edelim. Transhümanizmin ön gördüğü posthuman, ölümsüzlük hedefiyle insanın beden ve bilinç düzeyinin arttırıldığı, embriyo düzeyinde varoluşsal düzenlemelerin yapıldığı ve özellikle Bostrom, Moravec, More gibi transhümanistlerin belirttiklerine ve beklentilerine göre evrimin homo sapiens sonrasının yaşanacağı bir gelecek beklentisi, dijital dünya ile “doğal” insanın ilişkisini tartışmalı ve dahi gerilimli kılmaktadır. Posthümanizmin, özellikle eleştirel posthümanizm, ön gördüğü posthuman ise var olanlarla yeni bir ontoloji, epistemoloji ve etik içinde bağ kurmaya davet etmektedir. Her bir var olanla hem maddi hem de bilinç düzeyinde yeni bir ilişkiyi incelemektedir. Ölüm ve hayat salınımını adeta tasavvufta vurgulanan derin bir tecrübe alanında keşfediyor gibi görünmektedirler. Evet tasavvufi tavır söz konusu burada ama bu benzerliği aradaki büyük farkı yok kılabilecek şekilde aydınlatmamaya çalışmalıyız. Bu konularda Türkçede telif ve tercüme kaynaklar oluşmaya başladı, bakılabilir.

TRT Akademi Dergisi: Transhümanizm/ Posthümanizm’in evren ve insan tasarımı içerisinde bir “şey”e dönüşen insana ilişkin, hukuk ve etik tartışmalara bakışınız nedir?

Yaylagül Ceran Karataş: Öncelikle, burada her iki yaklaşımı aşacak bir anlayışın geliştirilmesinden yanayım. Ne transhümanizm ne posthümanizm. Her ikisinin tecrübe ve yargılarının sınırlarına temas eden ama aşan bir yaklaşım geliştirmek gerekir. Bunun üzerine çalışıyoruz, o nedenle burada her iki yaklaşımın üretiminden/teklifinden bahsetmek isterim. Posthümanist çalışmalar homo sapiens olarak sunulan “belirli bir insanın” ve “belirli bir kültürün aktörünün” patolojik rasyonelliğine, kibrine, iştahı uğruna yok ettiklerine, sömürgeleştirmesine, farklılıkların her daim aynılık üzerinden eritilmesine, cinsiyet tartışmalarına eleştirile-

riyle insana dair sorumluluk yüklenmiş olmaları açısından önemli bir yerde durmaktadırlar. Bunun yanı sıra ne modernizme ne postmodernizme yönelen açık eleştirel tavrı açısından da posthümanizmi önemsiyorum. Bu eleştirel tavrıyla karşımıza sorunlardan çok alternatif bakış açıları sunarak hukuk, etik ve politik olana ilişkin yeni çerçevelerle düşünmeye davet etmektedir. Transhümanizm ise hümanizmin rasyonelliğini sınırlı bulur ve onun öngördüğü insanı beden ve bilinç olarak makineye aktarma arzusuyla hukuk, etik, politik ve "bilimsel" dolayısıyla toplumsal ve ekonomik birçok problemin merkezine yerleşir. Transhümanizmi ve posthümanizmi bu bağlamda örneklendirerek kısaca açabiliriz.

Posthümanizm canlılığı sadece insan merkezinde değil ekolojik ağ içinde ele alarak insanı ve insan olmayanı (non-human) birbiriyle ortak varoluşa sahip yeni ontolojilerle (süreç ontolojisi, düzlem ontolojisi, olay ontolojisi vb.) ilişkilendirir. Farklılıklar olmakla birlikte genel olarak, insan merkezci özcülük yerine türsel ortaklıkların kurulduğu, her bir varoluşun kendiliğini hem bireysel eylemi ve oluşuyla hem de bütün içindeki örüntüsüyle kurduğu/katıldığı metinlerle ilişkili olarak oluşturduğu bir kozmoloji/ekoloji içinde anlaşılması teklif edilmektedir. Bu yürürlükteki hukukun dilini ve yasalarını yerinden edecek canlılık hakkını, mülkiyeti, sorumluluk ve yükümlülüğü yeniden düşündürecek dinamik, geçişken ve olay ilişkili örüntü odaklı hukuka kapı açmaktadır. Etik düzlemde ise zerreden küreye her bir varoluşun birbiriyle irtibatlı ve birbirinden sorumlu olduğu ve bu dünyada olmakla ilişkili bir etik üzerinde durulmaktadır. Bu etik önemli olmakla birlikte temelde açık bıraktığı ya / ya da konuşmadığı husus ise tanrıdır. Burada onunla kavgalı oldukları için değil belki ama aşkınla bağ kurulmasını sağlayacak bir metafizikleri olmadığı için uzak durduklarını söyleyebiliriz.

Transhümanizmde ise işler çok daha karışıktır çünkü mesele makine-insan ilişkisinde makinenin insanın yaşam dünyasına dahil edildiği aşamada nasıl ilişki kuracağıdır. Yarı insan yarı makine üretimlerde sorun nispeten daha anlaşılırken, kendi kendine işleyen (autopoiesis) süper yapay zekânın hâlâ insanların ve hatta hayvanların olduğu bir toplumda nasıl ilişkileneceklerine dair sorular gittikçe artmaktadır. Mesele sadece eylem-sorumluluk-bilinç düzeyinde değil, metaetik tartışmalarda da kendini aşikâr etmektedir. Örneğin yapay zekâ etiği ve hukuku, "Nasıl tanımlanacak?" konusundan başlar mesele. Çünkü henüz geçerli olan ve sorunları çözebilmek adına yapılan yapay zekâ etiği tanımı, makinenin yapabilirlik sınırlarını insan ihtiyaçları, güvenliği ve düzenine göre belirlemektedir. En basitten en kompleksine kadar yaşam dünyası, insanın elleriyle inşa ettiği dünyası, söz konusu olduğunda yapay zekânın yapması ve yapmaması gerekenleri yani etik normu insanın belirliyor olmasıdır. Süper yapay zekâ, insanı taklit eden değil, on-

dan bağımsız olarak veri üreten ve işleyen bir üst sürüme geçtiğinde “bilinç (rasyonellik ve duygu düzleminde) ve beden” olarak insandan “daha iyi” olduğunda etik yapabilirlik nasıl tanımlanacaktır? İştahla her alanda (tıptan hukuka ve eğitime) ve her sektörde (üretimden hizmete) yapay zekânın insandan hızlı, hata payı sifıra yakın ve alternatifli teşhisler, bulgular ve hesaplamalar yaptığı için tercih edildiğine şahit oluyoruz. Burada ele almak istediğim noktadan biraz daha farklı bir bağlamda da olsa genel tartışmalarda yeri olan bir noktaya da işaret ederek etik, özellikle dijital etikten bahsetmek isterim, tabi bu konuda uzman açıklamalarını okumak gerekir. Dijitallikle ve yapay zekâ uygulamalarıyla insanın çalışma alanlarından önceleri tedrici fakat şimdilerde ise hızla geri çekildiği noktada işsizlik, boş zaman, yeni yetenekler, yeni eğitim programları vs. üzerinde de dikkatli bir şekilde düşünmeliyiz. “Robotlar bizim yerimizi alacak, bizi yok edecekler.” dili/düşüncesi dışında, kavramsal çerçevemizi değiştirerek bu konuda oluşan hukuki, etik, politik ve psikolojik problemleri ele almalıyız. Biraz etik ve hukuk problemlerini örneklendirirsek şunları söyleyebiliriz: Dijitalleşen dünyada etik söz konusu olduğunda yeni bir kavram karşımıza çıkmaktadır: Dijital Etik.

TRT Akademi Dergisi: Peki dijital etik nedir ve kim için?

Yaylagül Ceran Karataş: Dijital etik, insan ya da insansız dijital sistemler için midir? Yaşam dünyasının bir parçası olan sosyal robotlar için midir? Dijital platformlarda insan doğasını korumak için mi? Ya da teknolojiyi yönetenler ve kullananlar için midir? Vb. sorularımızla dijital etiği makine-insan karşılaşmasında ortaya çıkan sınır durumları düzenleyen etik ilkeler olarak tanımlayabiliriz. Dijital etik özellikle dijital platformlarda (ki dijital platformlar şimdi ve gelecekte toplum söylemini ve değerlerini düzenleyen küratördürler) hem bir mekân hem de bir toplum tasarlamaya başladığı için dijital etik gündemimize girdi. Ne zaman autonom yazılımlar oluşturuldu, o zaman dijital etikle karşılaştık ve insan sonrası robot/yapay zekâ çağı olarak konuşulmaya, düşünölmeye başlandı, o zaman dijital etik tartışmaları gündemimize yerleşti.

Evet, yapay zekâ ve genetik düzenlemelerle insan kendi elleriyle yeni bir varoluşu hazırlamaktadır. Doğal insan yapay kodlarla kendi gibi ama kendisinden fazla “insan-makine” üretiyor. Sonra o fazla insan-makine kendi kendini güncelleyerek otonom bir oluşa dönüşür ve giderek bağımsızlaşır. Bu bağımsızlaşma sonunda insan-makine kendi varoluşunun sorumluluğunu yüklenen etik ağ inşa ederek krallığını/demokratik meclisini kuracak bir irade geliştirebilir mi? İnsan ve yapay zekâ, insan-makine için yerin başka yer, göğün başka bir gök olduğu yeni zamanlar mı yaşanacak? Bunu bilmiyorum, bildiğim şey tarihte farklı düzeylerde benzer olayların yaşanmış olmasıdır. Bir de bu beklentiler yine “belirli insanın” dünyasını-

da çok etkili olacak, yeryüzünün tamamında insanları ne kadar etkileyecek belli değil. Bu nokta, insanı ve insanlığı Avrupa'nın bir kısmına, erkek olana, beyaz ve beyaz yakalı, sağlıklı, engelsiz olana has kılarak düşündüğünüzde başka bir senaryo, insan ve insanlık üzerinden değil de yeryüzündeki bütün canlılar bağlamında düşündüğünüzde bambaşka bir senaryo karşımıza çıkmaktadır. Her iki senaryo bir yana, henüz insan gibi yaşam dünyası ve örüntü oluşturacak yapay zekâ yazılmadı. Telaşa gerek yok, insan için ölüm hâlâ somut bir gerçekliktir.

TRT Akademi Dergisi: İnsanı ve evreni yaratıcının tasarımı olarak varoluşsal ölçekte bir kez daha yapıbozumuna uğratan transhümanizm/posthümanizm tartışmaları ile vicdanın, merhametin, inancın ve anlam arayışının seyri daha özel olarak erdem etiği ve dijital etik ilişkilendirilebilecek mi?

Yaylagül Ceran Karataş: Yeryüzü vadedilmiş bir cennet değildir, talip olduğunuz şey ölçeğinde sınıdığınız ve imar ederken inşa eddiğiniz bir yer...

Vicdan, merhamet, anlam ve inanç insanın yaşam dünyası kurarken adalet, hak ve ahlak ilkeleriyle ilişkili olarak anlamlandırdığı, açıkladığı kavramlardır. Bireysel ve fakat aynı zamanda her bir varoluşla bağlantılı olarak eylemin sorumluluğunun yüklenilmesidir; bir amaç hatta aşkın bir amaç çerçevesinde yorumlayabilirsiniz. Posthümanist bakış açısı burada, insanı kendisini ifade edilemeyen ama keşfedilen-kurulan-kurgulanan olarak bulmaya, varolanlar ve dahi kendi üzerinde iktidar kurmanın anlamını ve hakkını düşünmeye, hangi insan sorusuyla yüzleşmeye çağırır. Bu kavramları (vicdan, merhamet, anlam ve inanç) bilindik ağlarından yapı-söküme uğratarak anlam-eylem düzleminde ilişki kurar ve büyük çoğunlukla tam da burada genellenebilir cevaplar yerine şu sorular bağlamında düşünmeye davet eder: Bir başka can üzerinde hangi hakla iktidar oluşturabilirsin? Burada ve şimdi varoluşunun seküler ve/veya dini bağlamda anlamı nedir? Adalet aynı olanlar üzerinden mi tesis edilir? Posthümanizm, elbette sadece düşünün demez, kendince cevaplar da üretir kabul edip etmemeyi kişilere bırakır, cevaplarını dayatmaz. Transhümanist bakış açısı ise bu kavramları bağlantısını yersiz yurtsuz bırakacak mahiyette yapı-söküme uğrattır ve büyük oranda vazgeçilmesi ve geride bırakılması gereken ayak bağları olarak değerlendirir. Çünkü artık posthuman olarak anılacak bir çağda yaşayan "şeyler" (syborg, yapay zekâ, hibrit canlı vb.) için ilişkileri düzenleyecek başka kavramlara ve uygulamalara (etik-hukuk dışında) yönelir.

Yapay zekâ uygulamaları her geçen gün yaşam dünyamıza daha hızlı şekilde dahil olmaktadır. Bu hızın yol açtığı/açacağı etik ve hukuki problemleri henüz ayarını mâni, efradını cami düşünmüyoruz. Tecrübe ettikçe öğreniyoruz sistemdeki etik ve hukuk boşluklarını. Biraz somut örnek vermek gerekirse yapay zekâ uygulama-

sı olarak sürücüsüz araçların neden olacağı kazaların sorumlusu kim olacak? Ya da genetik düzenleme sonucunda ortaya çıkan embriyodaki anomalilerin sorumlusu kim olacak veya bunlar düzeltilebilecek mi, yoksa çöpe mi dönüşecek? Ya da yeryüzünde insan türünün ve diğer canlıların soyunu tüketen teknolojilere onay verilecek mi? İnsanı geliştirme adına yapılan uygulamalarda feda edilebilir olan kim ve ayrıca böyle bir kararı almaya yetkili olan nasıl belirlenir? Ya da kardeşleri, çocukları birbirileri ve ebeveynleri için canlı organ bankası olarak tanımlandığında buradaki sorumluluk etik ve hukuk açısından kime ait olacak? Bununla ilişkili olarak yeni üreme teknolojileriyle “üretilen” çocukların kişilik hakları, aile bağları nasıl tanımlanacak? Sorular gittikçe can sıkıcı ve distopik olmaktadır. Bu ve benzeri tartışmaları özellikle Fukuyama ve Habermas gibi biyomuhafazakârlar dile getirmektedirler. Hem yapay zekâ hem de genetik müdahalelerin insan soyunu tüketeceğini ve ayrıca insanın sosyal ağlarını etik, hukuk ve teolojik anlamda yıkaçağını ifade etmektedirler. Haklı oldukları birçok nokta olmakla beraber, olmakta olanlar engellenmiyor ve asimetrik bir hızla yaklaşan bu fütürist beklentilere cevap üretip onların seyrini değiştirmiyor. Bunu ifade ederken bu gelişe mahkûmuz anlamında söylemiyorum. Bu gelişin yönünü değiştirecek etik, hukuk, politik ve teknik uygulamalar ortaya koymadığımız takdirde eriyip gidecek bir dünyada olduğumuzu anlatmak istiyorum. Burada şu her iki karşıtlık dilini aşmak gerekir ki bu karşılaşma dinamik ve yaratıcı bir imkân olarak görülebilsin: İlki, insan merkezci etik tartışma üzerinden dijital etik temellendirilmesinin yapılması ki biyolojik ve dolayısıyla “doğal” insan ve makine karşısındaki güvenlik ve hak arayışının “meşru hikâyesidir.” “İnsan bios’u belirli bir çevre, habitat, yaşam dünyası oluşturur ve her şey o biosun içinde yer alır.” yargısında temellenir. Bu çerçevede şunlar dijital etik için eşik durumlara işaret eder: Hız ve performans insan olmaktan çok kıymetli değildir; insan, online (çevrim içi) görüşme anında insan- syborg(yarı insan yarı biyonik canlı) ve insan-yapay zekâ karşılaşmasında görüşmeyi sürdürmeye ya da bitirmeye karar verir; görüşmelerde “gerçek” kimliğin ve/veya avatarın kimliğini beyan etmeme hakkı vardır; yapay zekânın onuru insan onuru kadar önemlidir; yapay zekânın insana göre üstünlükleri nedeniyle tercih edilmesi üretim ve planlama süreçlerinde insanın tercih edilmesinin önüne geçmemelidir. İkincisi, yapay zekânın, makinenin belki şimdi posthuman diyebiliriz, merkeze alındığı dijital etik temellendirilir. Robot hak ve onurunun korunmasının hikâyesidir. Bu hikâyeyi 1989’da Asimov’un robot etiğinde geçen 3 temel yasada okuyabiliriz: “Bir robot, bir insana zarar veremez ya da zarar görmesine seyirci kalmaz; bir robot, birinci kuralla çalışmadığı sürece bir insanın emirlerine uymak zorundadır; bir robot, birinci ve ikinci kuralla çalışmadığı sürece kendi varlığını korumakla mükelleftir.” Bu her iki hikâyeyi giyilebilir teknolojilerle yarı insan yarı biyonik olan

syborgla, yapay zekâyyla ya da varlığını avatarlar üreterek koruma altına alan doğal insanla genişleterek yazabiliriz. Özetle dijital etik, teorik çerçevede ve kavramsal örgüsüyle hâlâ üzerinde çalışılmakta olan bir alandır.

TRT Akademi Dergisi: Teknolojiyi geliştiren ve üreten akıl olarak insanlık, günün birinde neyi kaybettiğini anladığında çok mu geç olacak? Ve tekrar başlangıç noktasına ihtiyaç duyduğunda, o noktaya dönebilecek mi?

Yaylagül Ceran Karataş: Şöyle bir soruyla cevap verebilirim: Başlangıç noktası neresi, ne zaman? Sizce var mı böyle bir başlangıç noktası? Her geri dönüş, içinde geç kalmış bir isyanı barındırır ve asla o an ve o yerdeki canlılığıyla o varoluş yaşamaz. O nedenle kaybetmekten korktuklarımızı sıralayarak bu soru üzerinde bireysel düzlemde başlayarak yüzleşmemiz gerekmektedir.

Tekrar söylemek gerekirse yeni nesil teknoloji 2000'lerden sonra bir devrimle karşımıza çıktı ve o teknolojinin yeri başka bir yer, göğü başka bir göktür. Oraya ilişkin kavramsal çerçevemizi değiştirmeden anlam-değer bağlamı oluşturamayız. Kaybetmek için sahip olmak gerekir, gelecek nesil, "Nasıl 'iyi, vicdanlı, diğerkâm' insan atamız vardı?" diyerek bir varoluşsal kaygı duyacak mı bilmiyoruz. Çünkü tarih dediğimiz olgu küresel bir form kazandı, gelecek nesil sadece yeryüzü vatan-daşı değil, evrenin herhangi bir yerinde olmayla da ilgili olacak gibi görünmektedir. Gelecek nesil belki geri dönmek için değil ama insan türü dünyada nasıl imar ve inkâr yaşamış diyerek geçmişe şöyle bir bakacaktır.

Son olarak Le Guin'nün bir tasviri üzerinden bir şey söyleyeyim. Dünyanın Doğum Günü kitabının ön sözünde der ki, "Kainat icat etmek zor iş, ... Bilim kurgu kâinatları ise sözle kurulmuş küçük dünyalardır." Bu ifadesini şöyle devam ettirebiliriz, hadsizlik olmaz umarım, "Bilimkurgunun sözle kurduğu kâinatlar, dijital teknolojiyle mücessem ve geçişken bir form kazanır. İçinde yaşamak istediğiniz kâinatın zamanını, mekânını, amacını belirleyecek irade gösteremezsek yazılan pek çok bilim kurgu kâinatının figüranı olarak kalırız.